

[Filosofická kosmologie]

Ladislav Hejdánek

◆ poznámky | fragment, česky, vznik: nedatováno

◆ notes | fragment, Czech, origin: nedatováno

[Filosofická kosmologie]

Úvod

Kosmologie je starý z řeckých slov utvořený, ale ve starých řeckých nedoložený název pro obor vědění, zabývající se světem jako celkem. V naší době však neexistuje žádná věda, jejímž předmětem (resp. předmětem jejího zkoumání) by byl vskutku celý svět. To souvisí na jedné straně s tím, že dnes nemáme k dispozici žádnou jednotnou vědu vůbec, nýbrž pouze speciální vědní disciplíny, z nichž každá si stanovila za předmět svého zkoumání nějakou část nebo složku světa, eventuelně pouze jistý aspekt světa nebo jeho části. V souhlase s tím se současná přírodovědecká, tj. astrofyzikální kosmologie soustřeďuje jen na některé stránky a vlastnosti vesmíru, v němž žijeme. Na druhé straně mohly určité výzkumy povahy zejména přírodovědeckého myšlení ukázat, že moderní přírodní věda nemá k dispozici odborné myšlenkové prostředky, jimiž by mohla úspěšně řešit hlavní problémy, spojené s povahou světa jako celku.

Proto je nepochybně legitimní obnovit význam slova kosmologie, jaký mělo ještě před vydělením jednotlivých věd z rámce filosofie, a příslušný obor specifikovat jako kosmologii filosofickou (na rozdíl od přírodovědecké), tedy jako jednu z filosofických disciplín. K tomu cíli si musíme trochu víc objasnit rozdíl mezi disciplínami vědeckými (tj. speciálními odbornými vědami) a mezi disciplínami filosofickými. Jde o to, že zatímco vědecké obory jsou samostatné vědy, které se buď již dávno odloučily od své kdysi existovavší společné báze anebo které žádnou takovou bázi neměly (to platí o novějších speciálních vědeckých oborech), jednotlivé filosofické disciplíny nikdy nepřestávají být součástí filosofie vcelku. Snad nejnápadnějším důsledkem tohoto rozdílu je na jedné straně obtíž s nalezením společného jazyka, jímž by se mohli odborně domluvit vědci odlišných specializací, a na druhé straně nutnost, aby v každé filosofické disciplíně byla přítomná, ba nejen „při tom“, ale vskutku „při práci“ celá filosofie. Někdy je opravdu nesnadné najít společný jazyk, jímž by se dohovořili filosofové různě zaměření, ale v rámci jednoho typu myšlení, tj. v rámci jedné filosofie nemůže vzniknout problém přechodu z jedné filosofické disciplíny do druhé.

Z toho ostatně vyplývá významný závěr nejen pro toho, kdo se pokouší o výklad kterékoliv filosofické disciplíny, nýbrž také pro čtenáře takového výkladu. Jestliže v rámci každé filosofické disciplíny se musí uplatnit a tedy být aktivně (aktuálně) přítomná vždy celá filosofie, znamená to, že rozdíl mezi jednotlivými filosofickými obory nespočívá v jejich rozdílném tématu (či „předmětu“, jak jsme navyklí o tom mluvit), nýbrž pouze v perspektivě a ve větším nebo menším důrazu na jednotlivém problémové okruhy, tudíž nikoliv v nějakém jejich výběru, při kterém by naopak některé jiné mohly být prostě pominuty. To zase má významné důsledky pro samu strukturu výkladu. To, co platí pro celou filosofickou disciplínu, platí i pro každou její část, např. v knize pro každou kapitolu. V každé kapitole musí být v jistém smyslu obsaženy ostatní kapitoly, a tedy vlastně celá kniha.

Filosofická kosmologie je tedy popravdě vzato celá filosofie, ovšem vyložená tak, že vše je soustředěno k problematice světa vcelku, jeho povahy a jeho vlastností i struktur. S touto problematikou se pochopitelně nutně setkáme také v jiných filosofických disciplínách, stejně tak jako se ve filosofické kosmologii nutně setkáme také s problémy, na něž se soustřeďují jiné filosofické disciplíny. Jak řečeno, rozdíl spočívá jen v tom, na které problémy je v té které disciplíně položen hlavní důraz a kterými se tato disciplína zabývá zvlášť do hloubky i do šířky. To nás vede k prvnímu poznatku, pokud jde o povahu filosofického systému a filosofické systematičnosti.

Filosofie bez systému, bez systematičnosti není možná, resp. přestává (nebo vůbec nezačala) být filosofií. Ale systém, který je pro filosofii jedině vhodný, musí být multidimenzionální a musí umožňovat multilaterální vztahy mezi všemi problémovými okruhy. To pak znamená, že pro filosofický myšlenkový postup není a nemůže být s definitivní platností rozhodující samo východisko (i

když zajisté nezůstává bez významu), takže hlavní je sám postup. A ten se vyznačuje tím, že se na každém druhém kroku ocitá filosof na křižovatce a že se musí co chvíli rozhodovat, jak dál. Nicméně odkudkoliv se může dostat k cíli, byť tu s větší, tu s menší oklikou. Systematičnost filosofie spočívá na skutečnosti všeobecného propojení nejen jednotlivých témat do větších problémových okruhů, nýbrž i samotných problémových okruhů mezi sebou navzájem. Filosofický systém je vždy určitým pokusem o respektování a uchopení této všeobecné souvztažnosti toho, jak a čím se jednotlivé skutečnosti ukazují být.

Když se porozhlédneme po dějinách filosofických systémů a filosofického myšlení vůbec, brzo zjistíme, že jednak v různých systémech se dostává jednotlivým problémovým okruhům jednou větší, jindy menší důležitosti a váhy, a za druhé že tu nezáleží ani tak na zálibě filosofa v tom či onom tématu, ani na jeho principech a východiscích, nýbrž že centrální postavení jistých problémových okruhů je charakteristické pro určité dějinné období, pro určitou dobu. A protože se může stát také to, že dosavadní myšlenkové prostředky se ukáží být neschopnými řešit nějakou novou, dosud se nevyskytnuvší konstelaci směrodatných problémových okruhů, jež vyvstanou před celou generací filosofů jako určující pro jejich myšlení, dochází někdy také k tomu, že je opouštěno úsilí o systematičnost vůbec a že filosofie dočasně prochází stadiem pouhé jakési aforističnosti nebo jen literárního zpracování apod.

Výklad filosofické kosmologie musí tedy hned od počátku dbát toho, jaké jsou dějinné okolnosti, za nichž k němu dochází, a jaké místo má jeho tematika ve vztahu k ostatním resp. alespoň k těm nejdůležitějším problémovým okruhům, jež se v současnosti prosazují před ostatními, které třeba byly někdy v minulosti v popředí, ale dnes jsou vytlačeny stranou nebo do pozadí. Když už jednou filosofie dospěla k pochopení dějinnosti všeho myšlení, nemůže toto rozpoznání nechávat stranou, ani kdyby samo téma mířilo ke skutečnostem, jež na první pohled dějinný charakter nemají. Tím spíše ovšem musí být této zásady dbáno v případě, že jde o filosofické poznání povahy veškerenstva, univerza, světa jako celku, kde se časový a dějinný moment přímo vnucují. Nikoliv jen proto, že člověk je jako myslící bytost vždycky nutně nějak ve vztahu ke světu, v němž žije, a protože tudíž také tento jeho vztah se v průběhu lidských dějin proměňuje, nýbrž také a vlastně především proto, že sama struktura vesmíru se stále víc modernímu člověku ukazuje ve svých časových, vývojových a takměř „dějinných“ dimenzích, a to dokonce i v rámci astrofyzikálního pohledu, který pro nějaký dějinný aspekt nemá ani mnoho smyslu, ani potřebné myšlenkové vybavení, musí zejména filosofická kosmologie věnovat časovosti a dějinnosti zcela mimořádnou pozornost.